

גליון מס' 47 | גמסר ה' אדר תש"פ

חברי המערכת: הרב אריאל סגרון והרב אליהו סעדון

השיעור השבועי של מו"ר הגאון הגדול רבי דוד יוסף שליט"א מתקיים בימי ראשון בבהמ"ד יחווה דעת רח' אגסי 1 י-ם בשעה 20:15

פרשת תצוה - זכור

פרטי דינים בהלכות ספר תורה ובדין חובת הנשים בשמיעת זכור

נושאי השיעור: ספרדי השומע זכור בספר תורה אשכנזי ולהיפך | קדושת כתיבת ספר תורה | פרטי דינים בכתיבת אותיות ספר התורה | הבדלי ההבירה וצורת האותיות בין ספרדים לאשכנזים | חיוב נשים בשמיעת זכור | השתתפות נשים במלחמה

א. השינויים במנהגי כתיבת ספר התורה

בשבת הקרובה בעז"ה נקרא בבית הכנסת פרשת 'זכור'. וכבר נתבאר באריכות בשיעורים הקודמים שקריאה זו היא הקריאה היחידה שחייבים בה מהתורה. ולפיכך, יש להדר ולשומעה באופן היותר טוב, דהיינו מתוך ספר תורה מהודר, והבעל קורא יקרא בדיוק רב, ויכוון להוציא ידי חובה את השומעים, והשומעים יכוונו לצאת ידי חובה. והנה, אם ספרדי שומע זכור מתוך ספר תורה אשכנזי, וכן להיפך, למרות שיש שינויים מהותיים בין ספרי התורה, אין בזה כל חשש, כיון שאין מקום לחלק ולומר שבאותיות מסוימות נראה כאות אחרת בספר התורה השני. אלא השינויים הם בעיקר בצורת האותיות, ולכן ספר תורה אשכנזי כשר לספרדי, ולהיפך.

ולגבי קריאת התורה בשבת וביו"ט ודאי שאין כל חשש, כיון שלגבם יש לומר את תשובת הרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סימן ט) שניתן לקרוא בספר תורה פסול. ואמנם הרמב"ם בחיבורו (פ"י מהלכות ספר תורה ה"א) כתב להיפך שאין לקרוא ולברך על ספר תורה פסול, והרשב"א בתשובה (הובאה בלכות חייס הלכות קריאת ספר תורה סימן ה) כתב שהרמב"ם חזר בו ממה שאמר בתשובה, ושאת התשובה כתב בילדותו ע"ש. אך פוסקים רבים מסכימים לתשובת הרמב"ם, שניתן לקרוא אף בספר תורה פסול [ונתבאר נושא זה באריכות בגיליון 45 אות יא]. אך בקריאת פרשת זכור שהחובב בה הוא מדאורייתא, יש להזהר ולקרוא מתוך ספר תורה כשר למהדרין.

ב. קדושת כתיבת ספר תורה

כיום חל שיפור גדול בכל ענין הסת"ם, וניתן לכתוב בהידור רב על קלף טוב וכו', מה שבעבר לא היה כל כך, ורואים את השינוי בספרי התורה. אך יש הלכה אחת בהלכות כתיבת ספר תורה שאי אפשר לעמוד עליה אילולא יודעים אנו שהסופר ירא שמים בתכלית, ואנו סומכים על הכלל (גיטין כ:): 'עד אחד נאמן באיסורים', והיא כתיבת שם ה' בקדושה. שהרי אף אם פעם אחת שכח ולא

כתב שם ה' בקדושה, או שלכל הפחות בתחילת הכתיבה אמר שכל השמות שכותב יהיו לשם קדושת שם ה' - שבדיעבד מועיל אם ידע בשעת הכתיבה שכותב שם ה', ואם לא עשה כן - ספר התורה פסול.

ויש כמה תפקידים עיקריים שאנשים עושים אותם לאחרים, ונדרשת בהם יראת שמים גדולה ככתיבת סת"ם וכן שחיטה, וכיו"ב.

וכבר סיפרתי שכשאמרו"ר מרן זצוק"ל היה מתגורר ב'רחביה' והיה מתפלל בבית הכנסת הגדול שם, ושם היה ספר תורה שנכתב על ידי סופר ירא שמים שהיה בעל כתיבה נאה מאוד. ובכל שבת הייתי אני הבעל קורא, ושבת אחת אירע ומצאתי טעות בספר. אמרו"ר עלה ובדק והכריע שיש להחליף את הספר. לאחר כמה שבתות אמרתי לאמרו"ר שצריך לבדוק עם האחראים אם תיקנו את הטעות בספר ההוא כדי שלא יוציאו אותו בטעות שוב פעם. והנה, קם אחד המתפללים שהיה בנו של אותו סופר ואמר שתיקן את הטעות. אמרו"ר שאל אותו אם אמר לפני כן "הריני כותב לשם קדושת ספר תורה", והנה הבן אומר לו שלא אמר! ואמרו"ר כששמע זאת אמר אם כך צריך למחוק את התיקון ולתקנו שוב לשם קדושת ספר תורה. אך הבעיה היתה ששכחנו מתי אירע המעשה, והיכן היתה הטעות אותה תיקן! אמרו"ר הפציר בנו להיזכר היכן היתה הטעות כיון שאם אין מוצאים את מקום התיקון יש לגנוז את ספר התורה! הבן כמעט ופרץ בבכי, ישבנו וחקרנו, ולאחר דרישה וחקירה התברר לנו באיזו פרשה אירעה הטעות אך לא ידענו בבירור היכן הטעות עצמה. ומשכך הפרדנו את היריעה האחת שבה הפרשה, וגנזנו אותה, והבאנו סופר מומחה בעל כתב נאה דומה לכתב של הסופר הראשון, שיכתוב את היריעה הזו החסירה.

מחמת אותה הלכה אמרו"ר לא היה אוהב את מה שעושים כיום, שבסיום כתיבת ספר תורה משאירים כמה אותיות למלאותם בסוף, כיון שלא כולם יודעים לכתוב יפה, וגם מה שעושים שהסופר עושה מסגרת והכותב ממלא בפנים, עדיין יש בזה תקלות מרובות. וכגון שהסופר יצר כמין רי"ש והכותב

עשה דל"ת, והרי לגרד את התוספת של הדל"ת על הרי"ש אי אפשר והספר פסול כיון שהוא 'חק תוכות' [דהיינו שהאות צריכה להיכתב מתחילה, ולא שהאות תיווצר מאליה על ידי גירוד הדיו] וצריך לגרד את כל האות ולכותבה מתחילה. ואחת הבעיות הנפוצות שמכבדים כל מיני אישים לכתוב את האותיות האחרונות, ומהם יש שאינם יראי שמים, מחללי שבת וכיו"ב, והרי הספר הוא פסול. ולכן כשהיו מביאים לאאמור"ר לכתוב אות בסיום כתיבת ספר תורה היה מתחיל לכתוב והיה ממשיך עד הסוף... והיה לו כתב יפה מאוד, והסיבה שהיה עושה כן כיון שחש מהאמור.

ויש סופרים בימינו שעושים 'פטנט' כדי שלא יכתבו בספר כל מיני אינשי דלא מעלי, ואומרים לכותב שיכבדו אותו לכתוב באופן שיאחז בידיהם בשעת הכתיבה, ובכן בעצם הסופר כותב את האות ולא אחר. והכותב חושב שהוא כתב. וכך היא הדרך הראויה.

ג. צורת כתיבת אותיות ג' וח' בספר תורה

פעמים שבהבטה פשוטה באותיות ספר התורה ניתן להיווכח שהסופר שכתב את הספר אינו תלמיד חכם ואינו יודע את ההלכות. וכגון באות ג' שהרגל הימנית צריכה להיות ארוכה יותר מהרגל השמאלית. ויש ראשונים שסוברים שזה רק לכתחילה, אולם הבאתי ראיות מכמה ראשונים שמהם מוכח שדעתם שמעכב אף בדיעבד [ראה ב'הלכה ברורה' ח"ג קונטרס 'צורת האותיות' בבירור הלכה אות יח].

וכמו כן יש שאלה שדיברתי עליה כמה פעמים עם **אאמור"ר מרן זצוק"ל** בעניין האות ח'. שבגמרא במסכת שבת (קל: קל:) איתא בדין מלאכת כותב בשבת, שהדין הוא ש'מלאכת מחשבת אסרה תורה', והגמרא דנה בדין 'תכוון לכתוב אות ח' וכתב שני זיינין'. ומשמע שכשכותבים שני זיינין אחד על יד השני הוא האות ח' שכן צריכה להיכתב. ובביאור הכוונה שני זיינין יש בזה מחלוקת. דעת רש"י (במנחות כט: ד"ה חטרי) שמצמידים שני אותיות ה' אחד לשני והם נעשים ח'. ובמנחות שם נאמר שלאות ח' יש 'חוטרא'. ולפי דברי רש"י החוטרא היינו מקל, והיא ה'תג' שעושים בראש האות ח'.

שהנה הלכה למשה מסיני שישנם שבעה אותיות שצריך לעשות להם שלושה 'תגין', שהן כמין תוספת מעל האות והן: שטענ"ז ג"ץ. ויש שישה אותיות שעושים מעליהן תג אחד והן: בד"ק ח"ה. ויש תשעה אותיות שאין עליהן תגין כלל והן: מלאכ"ת סופ"ר. כיום יש הרבה סופרים שאינם עושים את התגין אלא מעבירים את הספר לאחר כתיבתו למומחה שעושה רק את התגין.

ולפי דעת רבינו תם (מנחות פ"ד ד"ה לחטריה) שני ה' היינו נפרדים והמחבר שלהם הוא ה'חוטרא', וולפי דבריו פירושה הוא חטוטר, דהיינו שבראש האות ח' יש כמין גיבנת. והמנהג לעשות כדעת רבינו תם בכל הסת"ם. אך ניתן לראות בספרי תורה עתיקים שאות הח' היא כשיטת רש"י. וכמו כן בגיטין עושים ח' רגילה ללא חטוטר.

יש סופרים ספרדים שעושים את האות ח' באופן של אותיות ו' ז' צמודות ועליהן עושים את החטוטר, ואומרים שכן הוא המנהג בדברי רבינו האר"י [דרך אגב, בעל התניא בשלחן ערוך הרב (או"ח סימן לז) כותב שבתפילין לעשות את האות ח' בו' ז' ובספרי תורה לעשות בשני ז', וכיום אפילו בחסידות חב"ד לא נוהגים כן]. והנה דין זה אינו מופיע כלל בדברי רבינו האר"י, אך חלק מתלמידיו כתבו כן. לעומת זאת הגאון רבינו יעקב חיים סופר זצוק"ל מחבר ה'כף החיים' בספרו 'קול יעקב' אשר כולו מיוחד על הלכות סת"ם, ושם כותב שלא לעשות כן. ובזמנו דיברתי על כך עם אאמור"ר מרן זצוק"ל, והראה לי

שו"ת 'ידי חיים' להגאון רבי יוסף חיים (סימן יג) ושם מביא שאלה ששלח אליו הכף החיים, אם צריך לכתוב את האות ח' בשני אותיות ה' או באותיות ו' ז', וכותב שם בסוף השאלה שלדעתו אין לעשות כן, אך מבקש את הסכמת הבן איש חי. אך תשובתו אינה מופיעה שם. ואאמור"ר אמר לי שהכף החיים צודק, ואין לעשות כן, והטעם שאם היה ברור שכן היא דעת רבינו האר"י, אז המסורת שלנו היא כרבינו האר"י. אך כיון שאין ברור שכן דעתו יש לילך אחרי הגמרא, ובברייתא שם כתוב במפורש שאות ח' נכתבת על ידי שני אותיות ז'.

לפני כמה שנים התפרסמה בחוברת בשם 'המאסף' שהגאון הגר"ע בצרי היה המוציא לאור שלה, ושם היה מביא כמה כתבי יד, והנה פעם אחת הביא שמצא את כתב היד של תשובת הבן איש חי אל הכף החיים על השאלה הנ"ל, ושם הבן איש חי כותב שהצדק עם הכף החיים, ואין לכתוב את האות ח' באותיות ו' ז' אלא רק בשני אות ז'. **וכיום בעיה זו נפוצה מאוד וצריך להזהיר את הסופרים בזה.** ובבית הכנסת שלנו ספרי התורה הינם מהודרים מאוד, אך ישנם ספרים שאות הח' בהם הוא באופן האמור באותיות ו' ז', ואיננו מוציאים אותם לקריאת זכור. אכן, המאירי כותב (בקריית ספר מאמר ז' ח"א עמוד לז) שכל השינויים בצורת האותיות אינן פוסלים את הספר מכשרותו, אך עדיין יש לדון אם דברי המאירי נסובים אף על כגון זה, שהרי יש בזה שינוי גדול. שהנה באות א' למשל, אם הסופר יכתוב בספר תורה את האות א' כפי שכותבים אותה כיום שלא בס"ת - הספר פסול, וישנם כמה וכמה הלכות באות הזו, שצריך שיהיה י' מימין ונ' הפוכה מצד שני ואין זה פשוט [האות א' היא אחת האותיות עם הפרטים הרבים ביותר מבין האותיות בדיני כתיבתה], אם כן הוא הדין כאן באות ח'. אם לא כותב אותה כראוי היא איננה אות ח' של ספר תורה, ולכן לכאורה המאירי לא דיבר במקום כזה, כיון שהוא שינוי מהותי בצורת האות. ומשכך אני קצת מסופק בדין של כתיבת האות ח' בו' ז' ולא בשני ז', ולכן אמנם הספר הוא כשר ואף אברך עליו, אך לקריאת זכור יש להשתדל לקחת ספר שהח' בו היא משני ז'.

ד. צורת האות ש' בספר תורה

באות ש' בספר תורה יש הבדל גדול בין מנהג הספרדים למנהג האשכנזים. למנהג האשכנזים אות הש' בתחתיתה היא בזוית, ונראית כאילו עומדת על רגל אחת. לעומת זאת, למנהג הספרדים בתחתית האות ש' יש 'מושב' תחת כל האות. והנה איתא בגמרא (שבת קל:) 'שקר אין לו רגלים', ואין זה רק פתגם אלא זוהי הלכה ששלושת האותיות ש'ק"ר עומדות על רגל אחת, ולכאורה מכאן מוכח כמנהג האשכנזים באופן כתיבת הש' שתעמוד בזוית כאילו על רגל אחת. והגאון רבי חיים פאלאג'י דן בזה באריכות (רוח חיים י"ז סימן רעז) אם יש מקום לערער על מנהג הספרדים באופן הכתיבה של האות. והרבה פוסקים דנים בנושא הזה, והמסקנא להלכה, שה'מושב' שהספרדים עושים לאות ש' אינה המושב של האות, אלא הוא עדיין צריך להיות בשיפוע, שהרגל הימנית מתעקמת קצת, וכך הוא נראה כרגל אחת. בבית הכנסת שלנו יש ספר תורה אחד שאפשר היה לומר עליו שהוא הספר היפה ביותר כאן, אולם כל אותיות הש' שלו המושב שלהם ישר לגמרי, ואי אפשר לומר את תירוץ הפוסקים שהרגל מוטית קצת. וספר זה הוא ספק פסול, לכן הזמנתי סופר מומחה ושילמתי לו על כך שיעבור על כל הספר ויתקן את כל אותיות הש' שבספר התורה על ידי שבצד שמאל של האות מלמטה יעשה כמין 'שפיץ', יוסיף טיפת דיו, וממילא האות תיראה מוטית ועל רגל אחת. [ונראה לומר עוד, שבדבר כזה אף בתפילין ומזוזות ניתן לתקנו כן, ולא ייחשב כלא נכתבו כסדרן. ראה הלכה ברורה ח"ג עמוד קסה בבירור הלכה אות קד] ולאחר מעשה הזמנתי את הסופר שכתב את הספר והסברתי לו את טעותו, ובקשתי

ה. מנהג הספרדים ומנהג האשכנזים בצורת האותיות

כשחיברתי את ספרי 'הלכה ברורה' ח"ג שלחתי יחד עם שאר הספרים אל הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ועיין בהם, ולאחר זמן נכנסתי אליו והנה אומר לי שראה את מה שכתבתי בענייני צורת האותיות, ושאל אותי כך: 'מה אתה אומר, בענייני צורת האותיות האם הספרדים צודקים או האשכנזים צודקים?' אמרתי לו שהתשובה היא שהאשכנזים צודקים! ופירטתי לפניו שמסורת בני אשכנז היא מהגמרא ומהברייתות ומסוגיות הש"ס, ואף מרן הבית יוסף סבר בדעתו כמנהג האשכנזים. ומרן הבית יוסף כותב (או"ח י"ט סימן לו) שמצא ספר להחכם 'ה"ר יצחק ברוך שאמר' שהיה אחד מן הראשונים. ובאמת שיש ספר 'ברוך שאמר' על הלכות כתיבת האותיות ויש שם הרבה פרטים בהלכות צורת האותיות, אך אין שם פירוט על כל האותיות כולם. ודברי מרן הם על ספר אחר ששמו 'אלפא ביתא' שגם חובר על ידי אחד מן הראשונים רבי יום טוב ליפמאן, שהיה מקובל גדול, והוא כותב את כל ענייני צורת האותיות בכמה פירושים שונים, וכל אות הוא מבאר את צורתה על פי הקבלה, ובחלקו כמעט ולא ניתן להבין את דבריו. ומרן הבית יוסף מצא את הספר הזה, ומעתיק אותו מילה במילה מתחילה ועד סוף. ולאחר מכן מרן דן לגבי כל ספק ושאלה לגבי האותיות. ולאחר שמרן מעתיק את כל הספר ואינו חולק עליו, נראה שמסכים לכל מה שאמר. וכל הספר הזה מתחילה ועד סוף הוא צורת האותיות שנהגו בהם בני אשכנז. לעומת זאת צורת האותיות שנהגו בהן בני ספרד הן על פי דעת רבינו האר"י, ומופיעים בכמה מהקדמונים כהגאון יעב"ץ, וכן בספר 'אמת ליעקב' לרבי יעקב ישראל אלגאזי, ומרן החיד"א בספרו 'לדוד אמת', ובעוד מקומות שכתבו בפרוטרוט את מנהג צורת האותיות לרבינו האר"י. ומסורת בני עדות המזרח היא כרבינו האר"י, ואילו מסורת בני אשכנז היא על סמך ההוכחות מהגמרא ומדברי מרן הבית יוסף. [וזהו כלל ברור מאוד שבכל מנהג שיש לו אסמכתות ומסורת ובסיס איתן כרבינו האר"י, אסור לנו לשנות, ועלינו להמשיך במסורת זו]. ומסקנת הדברים - אמרתי לגרי"ש אלישיב - שמסורת האשכנזים בענייני צורת האותיות היא מסורת חזקה ואיתנה יותר משל בני עדות המזרח. ובהמשך, התעורר דיון רחב בשיטת הרמב"ם בענייני צורת האותיות ובעוד כמה דברים.

ו. מנהג הספרדים בהגיית הקמ"ץ

כדאי מאוד שבשמיעת פרשת זכור לשמוע את הקריאה בהברה כפי מנהג אבותינו, ולהדר בכך לשמוע כן. ויש בתי כנסיות של בני אשכנז שמוציאים לאחר תפילת מוסף את הספר תורה וקוראים בו את קריאת זכור בכמה מיני הברות ומנהגים והכל להידור מצוה בעלמא, כיון שלתחילה כל אחד יוצא כפי מנהג אבותיו.

וצריך לדעת, שצורת הביטוי של הספרדים יש לו יסודות קדמונים מאוד. אכן מפורסם משם החזון איש שהיה אומר שהספרדים צריכים לשנות ולהגות את הקמ"ץ כמנהג האשכנזים ולא להשוותו לפת"ח כפי הנהוג כיום, ושכך הוא המנהג המקורי. ואדרבא, ספרדי הנוהג להשוות בין הקמ"ץ לפת"ח בשם ה', הרי הוא כמחורף ומגדף רח"ל. ולכן יש אשכנזים שלא יודעים להגות את הקמ"ץ כמנהגם וקוראים כמו הספרדים, על כל פנים באמירת שם ה' מקפידים לבטאות כפי מנהגם. אולם האמת, שיש הבדל בין פת"ח לקמ"ץ גם למנהג הספרדים אך איננו יודעים אותה, וההבדל הוא דק מאוד, שהפת"ח הינו תנועה חלשה והקמ"ץ הוא תנועה חזקה. אך ודאי שהקמ"ץ אינו נהגה כחול"ם. וכן

מוכח מדברי הראשונים שנהגו כמנהג הספרדים כיום, שהנה בפיט הנאמר בפרשת זכור 'מי כמוך' שחיברו רבי יהודה הלוי, והוא היה כותב חרוזים מאוד מסודרים, ושם הוא כותב "לכל בני שושן נתן" והחרוז הוא "והקדיש קרואיו כחתן". והת' בתיבת "נתן" מנוקדת בפת"ח, ואילו הת' בתיבת "כחתן" מנוקדת בקמ"ץ, ולא יתכן שרבי יהודה הלוי לא חש לשינוי בין שני הניקוד ועשה חרוזים בצורה כזו.

ונכדי משה שיחיה אמר לי שיש ראייה מהתוספות במסכת ברכות (טו: ד"ה זין), שהגמרא שם מדברת על הביטוי הנכון בקריאת שמע. והתוספות מביאים בשם הרי"ף שבקריאת שמע צריך להיזהר ולהפריד את התיבות "וחרה - אף" כדי שלא ישמע "וחרף". והנה אם הקמ"ץ הוא כפת"ח מובן הדין הזה, אך אם הקמ"ץ שונה מהפת"ח הרי תיבת "וחרה" מנוקדת בקמ"ץ ואילו תיבת "אף" מנוקדת בפת"ח, ובאופן הקריאה כמנהג האשכנזים, אי אפשר יהיה להישמע באמירתו "וחרף". ונראה כאמור אף מדברי התוספות שהם מבני אשכנז, ולא רק מרבי יהודה הלוי מבני ספרד... וזו ראייה יפה מאוד.

ז. נשים במחית ובמלחמת עמלק

בפרשת זכור לא כתוב אם החיוב של מחית עמלק הוא רק לגברים או שמא גם על הנשים. והנה בספר החינוך (מלו' תלג), שחיברו אחד מן הראשונים, ויש אומרים שהיה זה הרא"ה, ויש אומרים שהוא חכם אחר מתקופה זו, והוא כותב שנשים פטורות ממצות שמיעת זכור. וטעמו, כיון שהמטרה לזכור את אשר עשה לך עמלק היא בשביל למחות את זכרו ולהילחם בו מלחמת מצוה, וכיון שנשים אינן בנות מלחמה לכאורה אין מקום לחייבם לזכור את אשר עשה לך עמלק. ומשכך מצוה זו נוהגת בזכרים ולא בנקבות. המנחת חינוך שם שואל עליו שהרי מלחמת עמלק היא מלחמת מצוה והדין במלחמת מצוה שיוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. והנה, הרדב"ז בפירושו להרמב"ם (פ"ז מהלכות מלכים ה"ז) כותב שני פירושים בביאור הדין שיוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. פירוש ראשון: שהיינו שהחתן יוצא מחדרו - למלחמה, וממילא הכלה נשארת לבד ולכן יוצאת מחופתה, וכלה בלא חתן איננה כלה, אבל אין הכוונה שהכלה משתתפת במלחמה ממש, והיא פטורה לגמרי גם ממלחמת מצוה. פירוש נוסף: שהכלה במלחמת מצוה היא מסייעת הבכנת אוכל לחיילים הנלחמים ולכבס את בגדיהם וכו', ואין הכוונה שהיא נלחמת ממש.

וכן במסכת נזיר (נט:). איתא, שרבי אליעזר בן יעקב אומר שאשה שמחזיקה חרב עוברת על 'לא יהיה כלי גבר על אשה'. ולכן ביעל אשת חבר הקיני כתוב "ידה ליתד תשלחנה" והרי יתד בשביל לתקוע אותו צריך פטיש, ואולי בנתיים סיסרא כבר יתעורר, ולמה לא לקחה חרב והרגה אותו במכה אחת?! מפרש רש"י שם, שלקחה יתד כיון שאשה אינה מחזיקה בחרב שהוא כלי גבר, למרות שזו היתה מצוה גדולה להרוג את סיסרא, אם אפשר לקיים את המצוה בשלימות - עדיף.

[כיום יש שרוצים להפוך את הקערה על פיה ולהביא לידי כך שנשים יילחמו בצבא בפועל, ואין לנו עסק עימם! וב"ה שבנותינו כולן אינן הולכות לצבא, וב"ה שפוטרים את הבנות מהצבא ללא כל בעיה. אמנם פה ושם עושים צרות אך בס"ה פוטרים אותן. ויזכר על הטוב ראש הממשלה דאז מנחם בגין ז"ל שבזמנו היו עושים ועדת פטור כדי לפטור כל בת ובת, והיו מזמינים בנות ושואלים אותן שאלות קשות כדי לראות אם הן באמת שומרות תורה ומצוות, והיו מכשילים אותן בשאלות משונות כגון 'מה אשה צריכה לברך אחרי שילדה תינוק?' שאלות שבנות צעירות לא אמורות לדעת אותן כלל, ובזמנו היתה אחת

י. חיוב האשה במצוות לא תעשה

יש טענה נוספת להוכיח שנשים חייבות אף הן בזכירת עמלק, שהנה בסוף הקריאה שקוראים כתוב "לא תשכח", דהיינו שיש לאו במצוות העשה הזו. והנה אמנם נשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, אך בלאו כתוב בגמרא (קידושין כט.) 'השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה', והיינו שגם אשה חייבת לקיים מצוות לא תעשה כמו איש. ואם היא חייבת ב'לא תשכח' ממילא היא חייבת בזכור. אך אם נאמר כן, יוצא שאשה תצא ידי חובת זכור על ידי שתקרא בעצמה בחומש ולא תצטרך לשמוע את הקריאה בתורה מן הספר תורה, שהרי כל מה שמחייבים בזכור לשמוע מספר תורה הוא מחמת מצוות עשה של זכור ולא מחמת האיסור של 'לא תשכח'.

אך יש לדחות ולומר, שאף מ'לא תשכח' אין ראייה לדבר לחייב את הנשים. שהנה במסכת קידושין (ל.) בסוגיא שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, איתא שם 'ואיזו היא מצוות עשה שאין הזמן גרמא? מעקה, אבידה, ושילוח הקן'. ושואלים שם התוספות (ד"ה מעקה), שמשמע מכאן שאילו היה זה הזמן גרמא נשים היו פטורות במצוות אלו, והרי בשלושת מצוות אלו יש גם לאו, במעקה כתוב 'ועשית מעקה לגגך - ולא תשים דמים בביתך', וכמו כן באבידה כתוב 'השב תשיבם לאחריך - לא תוכל להתעלם', וכן בשילוח הקן 'שלח תשלח את האם - לא תקח האם על הבנים', הרי בשלושת מצוות אלו יש בהם לאו, ונשים חייבות בלאוין כמו האיש, והיאך משמע שאילו היו אלו מצוות עשה שהזמן גרמא נשים היו פטורות?!

הרמב"ן והריטב"א (נכסיו סז) מקשים קושיא זו, ומיישבים כך, שהנה יש שני סוגים של לאו, יש לאו שכל עיקרו של הלאו זה הוא בעצמו, וכל מה שנכתב בהלכה זו הוא הלאו בעצמו [וכגון כל איסורי אכילה למיניהם]. לעומת זאת יש סוגי לאוין שלא נכתבו אלא כדי לשרת את מצוות העשה שהיא העיקרית, וכל מעמדם הוא לתת חיזוק למצוות העשה. ומשל למה הדבר דומה? לאב ששולח את בנו למטרה מסוימת, ומזהיר אותו "לא תתעכב!" ודאי שאין התכלית לאיסור להתעכב, אלא עיקר דבריו לזרזו שיעשה דברו במהירות. אם כן אומרים הראשונים, באיסורים שעיקר תכליתם הוא האיסור ודאי שנשים חייבות, אך באיסורים שעיקרם הוא לזרז על תכלית המצוה, כגון מעקה האמור בגמרא, תכליתו הוא לעשות מעקה, והאזהרה היא רק לתוספת זירוז. וכן בהשבת אבידה, התכלית היא להשיב את האבידה לבעליה, והתורה הוסיפה אזהרה לזרז על ההשבה. וכן בשילוח הקן התכלית הוא לשלח, והאזהרה היא רק לזרז שלא ליקח האם על הבנים. ולפיכך תכלית כל מצוות אלו הוא אינו הלאו אלא העשה, וממילא יש לנו לומר שגם בנידון דידן לגבי מצוות זכור, עיקר מצוות התורה היא לזכור מעשה עמלק, וה'לא תשכח' בא רק לתוספת זירוז, ואינו מעיקר המצוה.

למסקנת הדברים, אאמו"ר מרן זצוק"ל היתה דעתו שכל אשה היכולה לבוא ולשמוע זכור בציבור, שתלך ותשמע. וזכורני שבתחילה ראיתי את התשובה ביביע אומר ח"ח (חאו"ח סימן נד) ולא היה ברור לי מדבריו שם מה מסיק הלכה למעשה, ועליתי אליו וכתב בכתב ידו, שנכון וראוי שכל אשה ואשה תלך ותשמע פרשת זכור בציבור. ואחר זמן התפרסמו הדברים בכתביו. ודעתו ברורה בזה. ויש לומר, שמומלץ שבכל בית כנסת כמה רגעים לפני מנחה יציאו ספר תורה ויקראו בו זכור בלא ברכות עבור הנשים שמן הסתם לא יוכלו לבוא בבוקר לשמוע זכור מחמת הטיפול בילדים, והוא היותר טוב בעבורן. ואף גברים יוצאים בזה ידי חובה במי שנאנס ולא שמע זכור בבוקר [ונתבאר בגיליון 46 ע"ש].

שענתה להם 'בורא נפשות רבות...' ובגלל הבעיה הזו החכ"ם החרדים באו ודרשו לפטור את הבנות הדתיות מוועדות אלו, והעבירו חוק בכנסת על זה, ובגין נלחם למען החוק הזה! ובכלל היה נלחם הרבה למען הצביון היהודי של המדינה, וכיום אנחנו צריכים להילחם על השבת, מה שאצל בגין היו הדברים מובנים מאליהם! הוא היה עומד ונאם בכנסת: 'חילול שבת? הרי בסלונקי הנמל היה סגור בשבתות! ואפילו הגויים היו נכנעים לכבוד היהודים!', וכאן בארץ הקודש אנחנו צריכים להאבק על השאריות הקטנות של שבת קודש שגם אותם הם רוצים למחוק! ה' ירחם! וכל השאלה של גיוס בנות אין בזה כל שאלה, שבתחילה הם רצו לגייס את כל הבנות הדתיות, והגאון חזון איש נלחם על כך מלחמת חורמה, והיו הפגנות על כך, וב"ה שהציבור התורני ניצח והם מבינים שאינם יכולים להתערב בחינוך הבנות שלנו.]

ומדברי הרדב"ז האמורים נשמע, שגם אם נאמר שנשים היו משתתפות המלחמה היינו רק לסייע בצרכי החיילים ולא בלחימה עצמה. וכל זאת כמובן שהיה זה בלא תערובת, וכמו שהיו אז בזמן דוד המלך כולם צדיקים וקדושים, שיכולות היו לסייע. אולם סיוע במלחמה אין זה שהן חייבות במלחמה, ודוגמא לדבר, שהרי נשים פטורות מפריה ורביה (יבמות סה:), אולם אשה היא מסייעת במצוה, כיון שאי אפשר לקיים את המצוה ללא אשה, וכותב הר"ן שם שאשה נקראת לענין פריה ורביה "מסייע שיש בו ממש". ואפשר לומר כן בנידון דידן, שאמנם אשה פטורה ממצוות המלחמה, אך היא בגדר מסייע שיש בו ממש, וזהו הפירוש "יוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה".

ח. גדר מצוות עשה שהזמן גרמא

הגאון אבני נזר (שו"ת חאו"ח סימן תקט) שואל על הסוברים שנשים חייבות בשמיעת זכור כיון שהן שייכות במלחמה, שהלא מלחמת מצוה אינה דוחה את השבת, ואם היא נוהגת רק בחול ולא בשבת, הרי שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. אך אין זו ראייה כיון שהאיסור להילחם בשבת הוא מחמת שאם ילחמו בשבת יהיה זו חילול שבת. וביאור הדבר, שאין זה שהשבת היא לא זמן מלחמה, אלא גם שבת היא זמן מלחמה רק שאי אפשר להילחם מחמת חילול שבת. ולמה הדבר דומה, לאדם שאריה רבץ עליו ושוכב עליו והוא מתחתיו, וכל תזוזה שלו מסכנת את חייו, האם נאמר שבשעה זו חייב בקיום מצוות? ודאי שלא, אך האם נאמר שמעמדו הוא כמו אשה שאינה מצווה בקיום המצוות, הרי הוא לא מקיים את המצוות מטעם ש"אריה דרביע עליה" - [אריה רבץ עליו] ולא מטעם עצם המצוה. אשה אינה חייבת במצוה כלל, אך האיש הזה הוא חייב אך אינו יכול. וההבדל פשוט מאוד. והוא הדין יש לומר לגבי מלחמת מצוה בשבת, שאמנם אנו חייבים במלחמה רק שכיון שמלחמה כרוכה באיסורי שבת ומשכך לא נלחמים. ולכן אין לומר שאשה פטורה מטעם מצוות עשה שהזמן גרמא.

ט. דעת הרמב"ם בחיוב הנשים בזכור

והנה מחד גיסא יש את ספר החינוך הנ"ל, ומאידך, כמה פוסקים למדו ממשמעות דברי הרמב"ם בספר המצוות שאשה חייבת בזכור. כיון שבסוף ספר המצוות הרמב"ם כותב מאיזה מצוות עשה אשה פטורה, ופורטם אחת לאחת, ואת מצוות זכור ומלחמת עמלק אינו מזכיר שם. ומשמע שאשה חייבת בזכור. הגאון הר"מ מאזוז שליט"א בספרו 'סנסן ליאיר' מביא את ההוכחה מהרמב"ם, ומאריך שם להוכיח שאין ראייה מהרמב"ם. ואכמ"ל ע"ש.